

Sivil Toplum Geliştirme Merkezi

ÇEVRESEL AYRIMCILIK

JORGE DANIEL TAILLANT

Kasım 2000

Sivil Toplumun Geliştirilmesi İçin Örgütlenme
Özgürlüğünün Güçlendirilmesi Projesi, AB
Komisyonu tarafından desteklenmektedir.

Ref. No: TR0401.04/001

Bu metin, Sivil Topluma Bütüncül Yaklaşım Toplantısı için STGM
tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.

Rapor Taslağı

Çevresel Ayrımcılık
Jorge Daniel Taillant
İnsan Hakları ve Çevre Merkezi
Kasım 2000

www.cedha.org.ar
daniel@cedha.org.ar

Tanım ve Kapsanan Konular

Nüfusun belirli kesimleri, özellikle güç durumdaki kesimler, insan eseri olan çevresel bozulmanın olumsuz sonuçlarına başkalarına göre daha fazla maruz kaldıkları durumlarda çevresel ayrımcılıktan söz edilebilir.

Toplumlar, ırksal, dinsel, kültürel, cinsel ve diğer sosyal eşitsizliklere ilişkin duyarlılıkların geliştirilmesi açısından önemli bir mesafe kaydetmiştir. Toplum olarak, hükümetlerin ve özel sektörün ırk, din, kültür, cinsiyet ve başka farklılıklar temelindeki eşitsiz muamele ve davranışları körükleyen uygulamalarına karşı duyarlıyızdır veya özellikle duyarlı olmamız gerekir. Ne var ki, birçok toplum, genellikle tarihsel geleneklere, yerel adetlere veya salt cehalete dayalı nedenler yüzünden dışlayıcı ve ayrımcı uygulamalara sahne olmaktadır. Pek çok örnekte böyle uygulamalar apaçık ortadadır ve bunları algılayamayan veya onaylayan nüfus çoğunluğu tarafından öylesine geçiştirilmektedir. Bu arada, dışlanma ve ayrımcılığın mağdurları da, gündelik yaşam derdindedirler veya çevrelerinde olup bitenlerin kendi üzerlerindeki olumsuz etkilerinden büsbütün bihaberdirler (özellikle, bu olumsuz etkilerin hemen görünür olmadığı hava ve su kirliliği, kurşun zehirlenmesi vb. durumlarda). Çevresel ayrımcılık da, hemen hemen bütün toplumları etkileyen, bu tür ayrımcılık biçimleri arasında yer almaktadır.

Yoksul ve dışlanmış kesimler, azınlıklar, etnik gruplar, yerli topluluklar, göçmenler ve diğer marjinal kesimler gibi özel güçlükler içinde yaşayanların çevredeki bozulma ve kirlenmeden başkalarına göre daha fazla etkilenmeleri daha büyük bir olasılıktır. Çünkü söz konusu kesimlerin bu tür olumsuzluklara karşı harekete geçme olasılıkları daha düşüktür; böyle bir hareket için itici güçleri ve imkanları daha sınırlıdır. Bu nüfus kesimleri, genel olarak, çevresel kirlenmeden daha fazla zarar gören yörelerde veya baraj, yol, köprü, enerji santrali gibi büyük ölçekli kamusal yatırım projelerinin gerçekleştirileceği noktalarda yaşamaktadırlar. Sonuçta, sözü edilen nüfus kesimleri kendilerini hayli tehlikeli çevre koşullarına uyarlamak; çevrelerinin uğradığı zarara katlanmak veya söz konusu yöreyi terk etmek zorundadırlar.

Her yıl on milyonu aşkın insan karayolu ve baraj gibi inşaatlar yüzünden yaşadıkları yerleri terk etmekte, sanayi ülkeleri milyonlarca tonu bulan zararlı atıkları daha yoksul yörelere

“ihraç” etmektedir. Örneğin Hindistan’da Narmada Vadisi’nde inşaatı sürmekte olan baraj nedeniyle binlerce kabile üyesi kişi yerinden olmuş, altın çıkarma faaliyetleri yüzünden Güney Afrika’da siyah nüfusun yaşadığı çeşitli yörelerde içme suyu kaynakları zehirlenmiştir. Sponsorluğunu hükümetlerin veya şirketlerin yaptığı sayısız diğer proje de tüm dünyada çeşitli toplulukları tehdit etmektedir.¹

Uluslararası ölçekte bakıldığında, kuzey ile güney arasındaki ilişkiler çevresel ayrımcılığın bir başka biçimini ortaya koymaktadır. Bundan kastedilen, zehirli atıkların nakli ve gelişmiş ülkelerden gelişmemiş ülkelere kirlilik “ihracı” gibi olgulardan kaynaklanan uluslararası çevresel ayrımcılıktır. Bu tür “boşaltmalar” yoksul topluluklar açısından ağır ve telafisi mümkün olmayan insan hakları ihlalleriyle sonuçlanmaktadır. Birleşmiş Milletler tarafından hazırlattırılan Ksentini raporu, bu tür uluslararası çevresel ayrımcılıkla ilgili olarak şu saptamayı yapmaktadır: “Güneye ciddi riskler getiren bu hoş görülemez uygulamalar, sorunları zaten güç durumdaki bölgelere ve nüfus kesimlerine aktardığı için özellikle öfke uyandırmaktadır.”

Hükümetler ve şirketler, kentsel ve sınai atıkların nerelere boşaltılacağı, kanalizasyon sularının nerelere yönlendirileceği, üretim amacıyla nerelerdeki doğal kaynaklardan yararlanılacağı, yolların ve köprülerin nerelere yapılacağı, nerelerde baraj yapılacağı, kentsel yenilenme projelerine ne tür yatırımlar yapılacağı, eğitim ve sağlık alanlarında gerekli yatırımlar vb. konularda sürekli kararlar almaktadırlar. Gerek bu kararlar, gerekse kamunun ve şirketlerin her tür yatırım kararları çevre üzerinde etkili olmakta, farklı farklı biçimlerde kimilerini daha çok olmak üzere insanları doğrudan etkilemektedir.

Ne yazık ki, çevresel etkinin yol açtığı olumsuz dışsallıklar asgari direnç çizgisini izlemektedir. Başka bir deyişle, izlenen bu çizgide, toplumun en güç durumdaki kesimleri yaşamaktadır. Dahası, hükümetler örneğin kamusal altyapı yatırımlarının, eğitim ve sağlık alanlarındaki yatırımların nerelere yapılacağı konusunda kritik kararlar almaktadırlar. Daha yakından irdelendiğinde, çoğu kez, bu kararların örtük biçimde hükümetlerin çevresel ayrımcılık tercihlerini yansıttığı görülmektedir.

Örneğin, bir il idaresi, yeni ve sağlık açısından elverişli tesisler için ayrılan fonları Okul B yerine Okul A için kullanmaya karar verdiğini varsayalım. Eğer Okul A daha varlıklı bir semtte (öğrencileri hali vakti yerine ailelere mensup), buna karşılık Okul B bir yoksul

---

¹ Yararlanılan kaynaklar: Yol ve baraj projeleri; Dünya Bankası Çevre Bölümü, İskan ve Kalkınma: Zorunlu İskan öngören Projelere ilişkin Banka Değerlendirmesi, 1986-1993; tehlikeli atıklar; Jennifer R. Kitt, “Gelişmekte Olan Ülkelere Atık İhracı: Küresel Tepki”, Georgetown Uluslararası Çevre Hukuku Değerlendirmeleri, Cilt. 7, 1995, ss. 485-514, ve Jennifer Clapp, “Yoksullara Boşaltma: Gelişmekte Olan Ülkelerle Zehirli Atık Ticareti”, Rapor no. 5 (Cambridge, BM: Cambridge Üniversitesi, Küresel Güvenlik Programı, 1994); Narmada; İnsan Hakları/Asya, “Selden Önce: Hindistan’ın Narmada Barajında İnsan Hakları İhlalleri”, Asya’dan Gözlemler 17 1992 ve “Sardar Sarovar Projesi: Maharashtra’da İskan ve Rehabilitasyon Çalışmalarının Değerlendirilmesi”, Economic and Political Weekly, Ağustos 21, 1993; Güney Afrika; Alan B. Durnin, Apartheid’in Çevresel Maliyeti, Worldwatch Raporu 95 (Washington, DC: Worldwatch Enstitüsü, Mayıs 1990).

mahallesinde (öğrencilerin yoksul ve dışlanmış kesimlere mensup oldukları) ise, bu karar ayrımcı bir karar özelliği taşıyabilir. Okul A çevresindeki aileler, mevcut fonların kendi semtlerindeki okulun iyileştirilmesinde kullanılması için aktif davranıp baskıda bulunurken, Okul B çevresindeki sistematik olarak marjinalleştirilmiş, karar alma süreçlerinden dışlanmış, böyle konularda lobi yapacak veya protestoda bulunacak güçten yoksun aileler fonların neresi için kullanılacağına ilgi duymayabilirler.

Çevresel ayrımcılığın bir başka tipik örneği de kentsel gelişim ve yönetim kararlarında görülmektedir. Örneğin, çöp boşaltımı için seçilen alanları alalım. Zehirli atıkların boşaltımı ve yetersiz arıtma tesisleri toplulukları tümüyle etkilemektedir. Bu tür alanların, kent merkezlerine yakın olsa bile kent sakinleri açısından nahoş koku veya görsel bozulma yaratmayacak mesafedeki marjinal noktalarda belirlenmesi yaygın bir uygulamadır. Gelgelelim, kentlerdeki yoksul ve güç durumdaki kesimlerin, büyük ölçüde, salt arazi daha ucuz ve erişilebilir, buna karşılık kentin üretim merkezlerine yeterince yakın bu tür marjinal alanlarda yaşadıkları bilinmektedir. Hükümetler, nakliye masraflarından tasarrufta bulunmak amacıyla bu tür boşaltım noktalarını genellikle yakın yerler arasında seçmektedirler. Atıkların daha uzaktaki noktalara taşınması daha karmaşık kurumsal tercihleri gerektirecektir. Marjinal topluluklar, hükümetlerin bu tür tesisleri kent sınırlarının uçlarında kurma tercihlerinin kurbanı olmaktadır. Bu, tam tamına çevresel ayrımcılıktır.

Çevresel ayrımcılığın gene yaygın bir başka örneği, yerli halkların yaşadıkları yörelerin tam ortasında gerçekleştirilen büyük ölçekli yol yapım, kerestecilik veya baraj çalışmalarıdır. Bu tür yöreler yerlileri tarafından kutsal sayılır ve kültürel mirasın bir parçası olarak görülürken, aynı zamanda kamusal veya özel imar faaliyetleri için giderek daha fazla başvurulmuş bir doğal kaynak sayılmaktadır. Oysa kontrol edilmeyen, herhangi bir mutabakata da dayanmayan bu tür büyük ölçekli imar faaliyetleri yerel gelenekleri ve kültürü tahrip edebilmekte, çoğu kez oralarda yaşayanları da sahnedan silebilmektedir. Oysa, bu tür yörelere ekonomik üretkenlik potansiyeli açısından büyük değer biçilmektedir ve sonuçta nihai kararlar bu kaynaklardan yararlanılması yönünde olmaktadır. Söz konusu yörelerin buralarda yaşayanların onayı olmaksızın ve/veya çevresel bozulmayı azaltacak programlar devreye sokulmaksızın çeşitli amaçlarla kullanılması da çevresel ayrımcılığın bir biçimini oluşturmaktadır.

Kamusal veya özel kaynaklı bu ayrımcılık örnekleri ve başkaları birçok toplumda görülmekte, ancak bunlar karşısında gerekli önlemler alınmamakta, sorun küçümsenmekte, hatta büsbütün boşlanmaktadır. Sorunun bir bölümü, ayrımcı bir fiilin gerçekleştiğine ilişkin bilinç ve duyarlılıkla ilgilidir. Hükümetler, herhangi bir baraj projesine, gelir getirecek değerli bir yatırım gözüyle bakabilirler. Özel sanayi ise, yaratılan yan ürünlerin doğal kaynakları nasıl kirlittiğinden çok karla, büyümeyle ve piyasa ile ilgilidir. Bu arada yerel yönetimler de, özel sektör faaliyetleri sonucunda oluşan kirliliğin etkileri karşısında genellikle hareketsiz kalmakta, çevre standartlarını uygulamamakta ve kirlenen suyun akış yönündeki topluluklara yardımcı olmamaktadır. Böyle durumlarda ilgili yerel yönetim, ihmalkarlığı veya edilgenliği yüzünden, ortaya çıkan kirliliğin atıksu yolları boyunca yaşayan marjinal kesimlerin sağlığı

ve yaşam koşulları üzerindeki görece daha ağır etkilerinde pay sahibi olmaktadır. Bunun anlamı, bir yanda yönetimin diğer yanda da özel sektörün karıştığı çevresel ayrımcılıktır.

Çevresel ayrımcılık konusunu ele almaya nasıl başlarız?

Farkındalık

Çevresel ayrımcılığın önlenmesinde ilk adım, böyle bir olgunun varlığının farkına varmaktır. Toplumlar, ayrımcı çevresel uygulamaları günlük rutin işlere yapısal olarak içselleştirmişlerdir. Sorunun bir bölümü, çevresel bozulmanın insan yaşamını etkilediğinin kavranamamasında yatmaktadır. Sanırsınız ki çevresel bozulma salt doğal kaynaklarla (ağaçlar, hava, su, madenler, vb.) ilgilidir; bu kaynaklardan yararlanan veya onlara bağımlı olan insanlarla ilgisi yoktur. Bu arada, insan haklarının savunusu da en başta medeni ve siyasal haklara odaklanmakta, çevresel konuların insanlarla daha rahat ilişkilendirilebileceği ve kavranabileceği sosyal, ekonomik ve kültürel haklar üzerinde yeterince durulmamaktadır. Çevre ile insanlar arasındaki ilişki, çevresel bozulma ciddi sağlık sorunlarına, doğum kusurlarına ve hatta ölümlere yol açtığında daha iyi anlaşılacaktır. Ama bu arada iş işten geçmiş olmaktadır. Ancak böyle ciddi sorunlarla karşılaştığımızda çevreye yaptıklarımızın dönüp bizim yaşamamızı da etkilediğinin farkına varabiliyoruz.

Ne var ki, toplumdaki pek çok aktör (kamusal veya özel) kendi fiillerinin ayrımcı sonuçlarının farkında değildir; bunları önemsememekte veya küçümsemektedir. “Çevresel” ayrımcılığın alabileceği biçimler konusunda durup dururken düşünmeyiz, ama karşılaştığımızda bunları belirleyebiliriz. Birleşmiş Milletler sponsorluğunda halen devam etmekte olan Irkçılık ve Ayrımcılık Üzerine Diyalog bile çevreyi ve çevresel ayrımcılığı yeterince gündemine almış değildir. Bir kez daha bunun nedeni de toplumun çevre ile insan hakları arasındaki bağlantıları kavrayamamasıdır. Bu boşluğu kapatarak onun yarattığı yapısal ayrımcılığı önlememiz, ayrımcılık yaptığımızın farkına varmamız ve böyle sürdükçe sonuçlarına katlanmak zorunda kalacağımızı bilmemiz gerekmektedir. Ticari işleri nasıl yaptığımızı, imar işlerini nasıl yürüttüğümüze, yasa ve yönetmeliklerimizin içeriğine ve nüfusun belirli kesimlerinin yaşadıkları çevreyi daha ağır etkileyen etkinlikleri nasıl izleyip denetlediğimize dikkatle bakmamız zorunludur. Sonra, bu alanlardaki bilgilerimizi toplumun tümüyle paylaşmalıyız. Bütün bunlar ise, bilinç ve duyarlılığı geliştirecek ve çevresel ayrımcılığın aşkar sorunlarının ele alınmasını sağlayacak uyumlu ve hedefleri iyi belirlenmiş girişimleri gerektirir.

Güç Durumdaki ve Marjinal Kesimlere Duyarlılık

Çevresel ayrımcılığın sonuçları, yoksul, güç durumdaki ve marjinal gruplara daha ağır biçimde yansımaktadır. Bunun nedeni, büyük ölçüde, ayrımcılığın kurumsallaşmış, tarihsel veya sistematikleştirilmiş olmasıdır. Ortaya çıkan ayrımcı sonuçlar kendi kendilerini süreklileştirmekte, böylece ortaya sürüp giden bir ayrımcılığın ve mağdurların çaresizliğinin oluşturduğu bir kısır döngü çıkmaktadır. Dolayısıyla, toplumların (özellikle hükümetlerin, kurumların, HDK'ların, hükümetler arası kuruluşların, vb.) bu grupların çevresel yaşam koşullarına *özellikle* duyarlı olmaları gerekir. Yoksulluk, ırkçılığın ve ayrımcılığın diğer biçimlerinde olduğu gibi çevresel ayrımcılıkla da el ele gitmektedir. Yoksul ve marjinal toplulukların imar çalışmalarından, planlamadan ve özel girişimlerden nasıl etkilendiklerine bakmamız gerekmektedir. Söylenen, nüfusun bu alt sektörleri söz konusu olduğunda özellikle geçerlidir; çünkü, ayrımcı süreçler bu grupları daha ağır biçimde etkilemektedir. Böyle yörelerde halen sürmekte olan veya programlanan projelerin daha titiz biçimde değerlendirilmesi, kamusal veya özel arazi kullanımı için özel çevre yasaları ve çevre uyum kuralları geliştirilmesi gerekmektedir. Ancak bütün bunlar, gündemdeki yörede bulunan insan ögesi ile ilişkilendirilerek yapılmalıdır. Eldeki bir projenin salt çevresel etki açısından (katı biçimde doğrudan doğal kaynaklar boyutuyla) değerlendirilmesi yeterli değildir; aynı zamanda çevresel etkinin insanla ilgili boyutuna da bakılmalıdır.

BM İnsan Hakları ve Çevre Özel Raportörü hazırladığı nihai raporda yerli halkların ekolojik tehlikelere maruz konumlarına göndermede bulunmuştur. Bu durumdaki diğer grupların toprak hakları söz konusu olduğunda da çevresel koşullara ilişkin benzer bir duyarlılığa gerek vardır.

Uluslararası kuruluşlar, ayrıca, kadınların, çocukların, özürülülerin ve çevresel mültecilerin (çevresel bozulma yüzünden yaşadıkları yerlerden ayrılmak zorunda kalanlar) çevresel bozulma mağdurları olarak yaşadıkları özel güçlüklerle değinmişler, bu grupların gerektiği gibi korunmaya hakları olduğunu vurgulamışlardır.

Çevresel Etki Değerlendirmeleri (ÇED'ler)

Çevresel ayrımcılığa nasıl, hangi eylemlerle yol açtığımızı öğrenmenin bir yolu da, insan nüfuslarını etkileyen kamusal ve özel bütün etkinlikler için çevresel etki değerlendirmesini zorunluluk haline getirmek ve yapılan her CED'in aynı zamanda insanlar üzerindeki etkileri de hesaba katmasını sağlamaktır.

Bu ÇED'ler, nesnellik temelinde, uygun biçimde yapılmalı, etkinliğin yalnızca içsel veya hemen ilk plandaki sonuçlarıyla yetinmeyip bu etkinliğin bir bütün olarak toplumu, belirli grupları ve bölgeleri nasıl etkileyeceğini de ele almalıdır. ÇED'ler, ürünlerin ve etkinliklerin yaşam çevrimlerine bakmalı, herhangi bir ürünün veya etkinliğin insan topluluklarını ürünlerin veya yan ürünlerin çeşitli kullanım ve tüketim aşamalarında nasıl etkilediğini değerlendirmelidir. Gerektiği gibi hazırlanmaları halinde ÇED'ler kalkınmanın toplum üzerindeki eşitsiz etkilerine ışık tutabilir; böylece, projelerin çevreye daha az zarar verici ve

daha az ayrımcı olacak, sonuçta kalkınmanın olumsuz dışsallıklarının hafifletilmesine imkan tanıyacak şekilde yeniden düzenlenmesine katkıda bulunabilir.

Katılım

Çevresel ayrımcılık sorunun kaynaklarından biri de, etkilenen kesimlerin, gündemdeki etkinlik neyse bunun tasarım ve uygulama evrelerine gerekli bilgilerle donanmış olarak katılamamalarıdır. Karar alma süreçlerine halkın katılımı, programlanan imar çalışmalarından kaynaklanabilecek olumsuz dışsallıkların asgariye indirilmesinin bir yoludur (ama bu soruna bütünü bir çare değildir).

Bilgi Temelinde Katılım

Tek başına katılım herhangi bir sorunun çözümü olamaz. Tek başına katılım, ancak, aşırı birtakım sonuçlar karşısında önceden tedbirli olunmasını sağlayabilir. Katılımın bilgi temelinde gerçekleşmesi gerekir. Belirli bir yörenin, gündemdeki konuya ilişkin uzmanlık bilgisi olmayan sıradan sakinlerinin çevresel standartlar konusunda uzmanca görüş belirtmeleri, belirli bir projenin ardından, toplumsal yaşam, sağlık ve kültür gibi alanlarda ne tür sonuçlarla karşılaşabileceklerini önceden bilmeleri beklenemez. Dolayısıyla, katılıma bilgiye erişim de eşlik etmeli, ve katılım süreci ilgili konularda teknik bilgiler sunabilecek uzmanlara açık tutulmalıdır. Çevresel ayrımcılık, etkilenen nüfusun belirli bir girişime açık onayı olduğu zamanlarda da gerçekleşebilir. Bunu ortaya çıkaran gerekçeler de hayli basit olabilir. Örneğin esasen güç durumdaki gruplar birtakım ivedi gereksinimlerinin karşılanmasına öncelik veriyor olabilirler veya değişen çevre koşullarının uzun dönemli sonuçlarını hesaba katmayabilirler. Böylesi zorlanmış, bilgisiz ve cehalete dayalı onay, hiçbir durumda, ayrımcılık gözetmeme yolundaki sosyal sorumluluğu bir kanara bırakmanın gerekçesi olamaz.

ÇED'lerde

Çevresel Etki Değerlendirmesi katılımcı özellikler taşımalıdır. Bu, özellikle, planlanan etkinliklerin belirli topluluklar üzerinde doğrudan çevresel etki yaratacağı durumlar için daha da geçerlidir. Birçok proje ÇED'i etkilenmesi söz konusu olan nüfusa veya temsilcilerine hiç danışmama gibi bir zaaf taşır. Böyle durumlarda ÇED'ler katılımcı mekanizmalar aracılığıyla sivil toplum aktörlerine, hükümet kuruluşlarına vb. sunulmalı, böylece ÇED'in kalitesi, kapsamı ve gerçekçiliği değerlendirilmelidir. Ayrıca, yukarıda da değinildiği gibi, ÇED'lerin yalnızca doğal kaynaklar üzerindeki etkileri değil çevresel etkinin insan boyutunu da dikkate alması gerekir.

Topluluk Liderleri

Yoksul veya marjinal toplulukların örgütlü olmadıkları veya iletişim ağlarından yoksun oldukları şeklindeki görüşlere karşın, aslında bu toplulukların danışma süreçlerinde hükümetle, özel veya sivil kuruluşlarla aracılık yapabilecek konumda temsilcileri vardır. Topluluk liderleri, topluluklarının karşılaştıkları çevre sorunlarını hızla belirleyebilirler ve bu

tür sorunlara karşı alınacak önlemler konusunda hükümet kuruluşlarına fikir vererek yardımcı olabilirler.

Yerel Planlama

Bu yönde pek çok kentte olumlu gelişmeler görülse bile yerel planlama çalışmaları genellikle katılımcı girdileri dikkate almamaktadır. Kamu yatırımlarının çoğu çevremizi doğrudan etkiler ve bu nedenle bu tür yatırımların katılımcı mekanizmaları öngörmesi gerekir. Kendi yaşam alanlarını etkileyecek bütün projelerde marjinal veya yoksul grupların görüşleri alınmalıdır.

Yerli Topluluklar

Yerli halklar çevresel ayrımcılığın sonuçlarına özellikle ağır biçimde katlanmaktadırlar. Bunun nedeni, bu halkların, toplumun diğer kesimlerine göre, kültürel varoluşları açısından çevresel kaynaklara daha fazla bağımlı olmalarıdır. Güç durumundaki diğer gruplar gibi onlar da uğrayacakları çevresel zarardan kaçınmalarını sağlayacak karar mekanizmalarına erişim imkanlarından yoksun olabilirler. Örneğin, kuşkusuz bunun da dikkate alınması gerekmektedir birlikte, orta sınıf bir yerleşim alanındaki parkın yerine süper market yapılmasının getireceği çevresel etki, hiç kuşkusuz yerli halkın yaşadığı yörelerde ağaç kesiminin geçim, gıda zinciri ve kültürel gelenekler açısından yaratacağı tahribatla aynı olamaz. Ne var ki, yerel topluluklar, sonuçta kendi kültürlerinin ve yaşam tarzlarının yok olması sonucunu getirecek kamusal ve özel yatırım kararlarından sistematik biçimde dışlanmaktadırlar. Yerli birçok topluluk ekonomik kalkınma adına girişilen faaliyetler sonucunda kaybolmuştur. Bu topluluklardan birçoğuna, ancak, çevresel bozulma ve insan hakları ihlalleri gerçekleşikten ve bu olumsuzluklar herkes tarafından görüldükten veya konu uluslararası boyut kazandıktan sonra danışılmıştır. Aralarından şanslı sayılabilecek olanlar parasal anlamda belirli bir tazminata hak kazanmıştır; ama birçok örnekte, maruz kaldıkları çevresel ayrımcılık gelenekler ve kültür açısından telafisi mümkün olmayan bir yıkım getirmiştir. Sonuç olarak, çevresel ayrımcılıktan kaçınma açısından, yerli toplulukların kamusal ve özel yatırım kararlarına katılmaları büyük önem taşımaktadır..

Eğitim

Daha önce de değindiğimiz gibi, çevresel ayrımcılık büyük ölçüde böyle bir olumsuzluğun farkına varılmamasından kaynaklanır. Toplumlardaki sistematik ayrımcılık, çoğu kez, tarihsel olarak ve yerleşik adetler çerçevesinde belirlenen örüntüler ve eylem tiyolojileri biçiminde gerçekleşir. Kimi durumlarda da çevresel ayrımcılık salt kararlarımızı alış biçimimize ve bu kararların uzun dönemli sonuçlarına yeterince dikkat etmediğimiz veya eylemlerimizin yol açtığı dolaylı insani dışsallıkları gözetmediğimiz için ortaya çıkar.

Eğitim, çevresel ayrımcılık örneklerinin ortaya çıkmasını önleme açısından temel bir araçtır. Çevremizi ayrımcı bir tarzda kirletme yolundaki bilinçli kararlar yüzünden nüfusun belirli

kesimlerinin gündelik olarak karşılaştıkları sorunlar konusunda toplumu eğitmemiz gerekir. Bu ise, çevresel etki yaratan üretim ve etkinliklerin yaşam döngülerinin incelenmesini gerektirir.

Radyo ve televizyon programları toplulukları eğitmenin yararlı araçları arasındadır. Eğitim açısından, ilk ve orta dereceli okulların müfredatlarında çevresel sürdürülebilirlik ve ayrımcılıktan kaçınma gibi konulara yer verilmesi de yararlı olacaktır. Ayrıca, çevresel ayrımcılığın mahiyeti ve buna karşı olası savunma biçimleri konusunda topluluklarla birlikte grup çalışmaları düzenleyebilir, sivil toplum liderlerini (örneğin HDK'ların liderlerini) eğitebiliriz.

Koruma

Ayrımcılık, ırkçılık ve hoşgörüsüzlüğün diğer biçimlerine odaklanan yasaların yanı sıra, çevresel bozulmanın insanlar üzerindeki etkilerini özel olarak ele alan çevre yasalarına da gereksinimimiz var. Örneğin çevresel etki değerlendirmesi, nüfusun alt kesimleri üzerindeki etkileri özel olarak ele almalıdır. Dahası, toplum, çevresel bir bakış açısından güç durumdaki gruplar üzerinde odaklanmalı, bu grupların çevrelerinden nasıl ve ne yollardan etkilendiklerini değerlendirmelidir. Ancak bunları yaptığımızda çevresel ayrımcılığın kendini gündelik yaşamımızda nasıl ortaya koyduğunu kavramaya başlayabiliriz ve bu tür ayrımcılığı ortadan kaldıracak önemli adımlar atabiliriz.

Yerel yönetimlerin yerel ölçekteki yasal düzenlemeleri ve kuralları gerçekleştirerek toplumun en güç durumdaki bireylerinin haklarını güvence altına alması gerekir. Ulusal hükümetler ve uluslararası kuruluşlar, uluslararası insan hakları hukukuna çevresel açıdan bakmasını da bilmelidirler. Irk Ayrımcılığının Her Biçiminin Ortadan Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi (CERD), Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) ve Tehlikeli Atıkların Sınır Ötesi Nakli ve Boşaltımının Kontrolü ile ilgili Basel Sözleşmesi gibi uluslararası hukuk belgeleri ve anlaşmalar, kendi organları aracılığıyla, çevresel eşitliğe saygı gösterilmesi konusunda ısrarlı olmalı, çevresel ayrımcılık örneklerini teşhir edip bunların önüne geçilmesini sağlamalıdır.

Sonuç

BM Ksentini Raporunda da belirtildiği gibi, “Gezegenimizin kendini sürdürmesiyle doğrudan ilgili doğal kaynakların korunması ivedi bir gündemdir; konu ivedidir, çünkü gezegenimize verilen çevresel zararın boyutları ve bu zararın insanlar, onların refahı ve yaşam hakkı başta olmak üzere temel haklardan yararlanabilmeleri üzerindeki etkileri giderek ağırlaşmaktadır.” Çevresel bozulma, bir yandan insan haklarından yararlanılabilmesini olumsuz yönde etkilerken, diğer yandan özellikle güç durumdaki nüfus kesimlerini, bölgeleri ve ülkeleri daha ağır biçimde etkisi altına almaktadır.

Hep belirtildiği gibi, güç durumdaki kesimler çevresel bozulmadan görece daha olumsuz ve ağır biçimde etkilenmektedir. Özünde bu, yerel, ulusal ve uluslararası aktörler tarafından ele alınması gereken açık bir ayrımcılık biçimidir.